

Живот је басна

СВЕТ МУДРИХ ЖИВОТИЊА

Ко је био Езоп? Зашто је књижевни облик који је створио општеприхваћен у целом свету? Кад је басна стигла у наше крајеве?

Од свих врста хеленске народне прозе најухватљивија је басна. На основу посматрања особина и карактера појединих животиња и на основу опажања сличности између човека и животиње, за извесне ставове практичне мудрости у човековој сфери налази подесне слике сасвим сличне онима у животињској, тако да слушалац може да докучи какву поуку треба да извуче из тих слика.

Гневни Делфљани

Хелени су волели да прогласе изумитеља за сваку ствар и за сваки обичај. Тако су изум басне приписивали Есопу. У најстаријој белешци, коју налазимо код Херодота, читамо да је он робовао Јадмону Самљанину за време краља Амасиса, дакле око средине 6. века. Херодот даље пише да су га убили Делфљани, али не каже због чега. Доцнија предања наводе неколико разлога: кад се Есопове басне нису свиделе грађанима Делфа, он их прокуне. Делфљани су му се осветили тако што су му подметнули да је из Аполоновог храма украо некакав златан суд због чега су га бацили са стене. По другим причама Есоп је корио Делфљане због њиховог готованског живота па су га зато убили. Верује се да је Есоп био роб, али није сигурно да ли је био баш са острва Сам. Пошто је његово име у вези с именом фригијске реке Есепа, можда је био Фригијац? Или Трачанин? Можда и Лиђанин из Сарда? Као што није утврђено место његовог рођења, тако се ништа не зна ни о његовој породици ни о младости. Као о Хомеру, тако је и о Есоповом животу створена легенда која је дала основа за мит који је о њему настао. Есоп се појављује као кржљав и гурав човек, бранилац потлачених, заставник нових, антиаристократских слојева, представник здравог разума, паметнији и мудрији него мудраци и стручни философи, досетљивац који својим довијањима непрестано зграњава и задивљује људе.

Есоп је своје басне причао прозним начином. Просто и наивно он црта призоре из животињског света имајући на уму људске прилике. Животиње у његовој басни представници су различитих категорија и типова људског друштва. Тако рода, на пример, представља побожне људе, гавран безбожнике, ластавица брбљивце, лисица препредењаке и сплеткароше, вук невернике, жаба хвалисавце, лав тиране, магарац паћенике, али и будале и глупаке. Причане и тумачене у дечјој соби и школи, на тргу и местима за састајање, у реторским школама и на позорници, басне су текле од уста до уста све док нису постале опште добро целокупног хеленског народа. У Атини оне су нашле веома повољно тло не само због своје етичко педагошке вредности за школу него и због применљивости и корисности у политичком животу. О великој васпитној мудрости хеленске школе сведочи чињеница да се заснивала на тим малим, пријатним приповеткама у којима се мешају озбиљност и шала, а казују се простим стилем, лаким упоредним реченицама и с јасном поуком.. Пошто се есопска басна утврдила као васпитно и поучно средство у хеленској школи, она из Хеладе прелази у друге земље и постепено, удружујући се с другим приповеткама о животињама, постаје међународни чинилац у васпитању омладине.

Ла Фонтен против Луја XIV

У римској књижевности есопску басну налазимо најпре појединачно. Федар, родом из Пијерије у Македонији, први је у римску књижевност унео басну и објавио прву систематизовану збирку на латинском језику. Пред крај старог века басне су имале велики

углед, а у византијско доба добиле су веома угледно место у кући и школи, као подесно средство за васпитање и образовање. У школи су их диктирали, задавали да се уче напамет, на њима су изучавани основи не само граматике него и реторике. Колико су Византинци волели Есопове басне показују многе парафразе из византијског времена. Да су биле омиљене јасно је и отуда што су у 16. веку превођене и на народни језик. И Есопов живот имао је велику популарност па је од Византинаца прешао и у друге народе Истока и Запада.

На крају 16. века есопска басна појављује се у Немачкој у преводу Х. Шанховела. Тринаест Есопових басни превео је 1530. године и Мартин Лутер (1483–1546). У 17. веку Жан де Ла Фонтен (1621–1695) обрађује и продубљује Есопове басне у Француској. Ла Фонтен извргава руглу не само аристократске предрасуде – таштину, немилосрдност, дрскост, надменост, лицемерство, самообожавање него и буржоаске настраности као, на пример, тврдичлук, простаклук, грубост, махниту трку за аристократским титулама. У сатиричној светлости Ла Фонтен даје пунију слику француског друштва 17. века него већина његових савременика. Луј XIV остао је хладан према Ла Фонтену који је у својим баснама изобличавао све припаднике привилегованих staleжа и имућних класа, а краља свагда приказивао као деспотског лава, док је позитиван значај приписивао малим, slabим и бесправним људима који су стењали под притиском богатих и моћних великаша.

У Русији је И. А. Крилов (1769–1844) есопску басну уздигао до највећих песничких вредности, угледајући се највише на Ла Фонтена. Крилов сјајно изражава свој критични став према руској стварности шибајући лоше појаве попут подмитљивости бирократа свих чиновна, глупости великаша који живе од памети својих секретара, господску охолост, слепу оданост старим обичајима, злоупотребу власти.

Како је наш народ саобраћао с хеленским народом, нема сумње да су нам многе басне дошле непосредно од њега. Идеја о ширењу хеленске просвете и по нехеленским крајевима продужена је и у византијско време а и после пада Цариграда. Морално и материјално опорављеним Хеленима турска најезда није сметала да полагањо продиру и у српске крајеве где се, нарочито од 18. века, у варошима и већим селима отварају многе грчке школе које посећују и српска деца. Путем тих школа, као и путем трговине, есопска басна могла је да пређе у наше широке народне слојеве.

Није немогуће да нам је есопска басна дошла и преко других народа, а и посредством књижевних људи. Очигледно су различити путеви којим је есопска басна ушла у нашу усмену књижевност: позајмљује је племе од племена, народ од народа, путник од путника, писац од писца, у сваком добу с извесним изменама.

Есопове басне познавао је и Доситеј и можда их је заволео већ у првој младости. У манастиру Хопово Доситеј је читао рукописни зборник јеромонаха Спиридона Јоановића у коме се, поред осталих чланака, налази и тридесет шест Есопових басана. Доситеј у предговору својој збирци басана каже: „Басна је подобна ваздуху и води који, зато што се свуд и ласно имати могу, не чине се од какве цене, а у самој вешти најнужније су и најполезније на свету“.

Делови предговора
„Есоповим баснама“
из 1958. године
у издању „Народне књиге“

Овако је велики шпански сликар Дијего Веласкез замишљао хеленског баснописца Езопа. Платно, урађено између 1639. и 1642. године, чува се у музеју Прадо у Мадриду.

ЕЗОП РУЖНИ

Умберто Еко (рођен 1932), италијански писац, у свом делу „Историја ружноће“ за Езопа наводи: „Велики и значајни баснописац Езоп, роб пореклом из Аморије у Фригији, био је одбојног изгледа: кратког врата, дебелог стомака, искривљене главе, спљоштеног носа, погнут и грбав, гараве пути, низак, равних табана, кратких руку, надувених усана. Његова ружноћа била је тим већа што није умео јасно да говори, већ је, будући без зуба, шушкао и муцао“.

ЈЕЛЕН И ЛАВ

Жедан јелен дође до неког извора. Док је пио, опази у води своју сенку и стаде се поносити својим роговима гледајући њихову величину и лепоту, а на ноге се веома љутио што су танке и слабе. Док је још о томе мислио, појави се лав и поче га гонити. Он удари у бекство и измаче испред лава. Док је равница била гола, спасавао се бекством, а кад стиже на неко шумовито место, рогови му се заплетоше у грање. И како због тога није могао да трчи, лав га ухвати. Јелен тада рече у себи:

– Јадан ли сам! Ноге су ме спасавале иако сам мислио да ће ме оставити на цедилу, а упропастише ме рогови за које сам веровао да су поуздани.

Уз готово све басне стоји и наравоученије.

(Често пријатељи у које се сумња постају у опасности спасиоци, а они за које се верује да су поуздани издајнице.)

ЈАРЕ И ВУК

Вук поче гонити јаре заостало иза стада. Јаре се окрену и рече:

– Уверен сам, драги вуче, да сам твој плен, али да не погинем неславно, засвирај па ћу заиграти.

Док је вук свирао, а јаре играло, зачују то пси и дојуре па стану гонити вука. Он се окрену и рече јарету:

– То сам и заслужио. Није требало да подражавам свирача кад сам месар.

(Они који у правом часу одлажу оно што ваља чинити, губе и оно што имају у рукама.)

КОЊ И МАГАРАЦ

Неки човек имао коња и магарца. Кад су једном били на путовању, магарца рече коњу:

– Узми мало од мог терета ако хоћеш да останем жив.

Коњ не послуша. Магарца се од умора сруши и угине. Кад је господар све напртио на коња, па и магарчеву кожу, стаде коњ јаукати:

– Јао мени беднику! Шта ми се догодило! Нисам хтео узети мали терет, а ево сада носим све, па и одрану кожу.

(Ако се велики удруже с малим, спашће живот и једних и других.)

ЧАВКА И ГАВРАНИ

Нека чавка, већа од осталих чавки, презре своје рођаке, дође гавранима и замоли их да с њима заједно живи. Пошто је они нису познавали, изударају је и отерају. Она се врати чавкама, али је оне не приме срдите због њене охолости. Тако јој се догодило да је ниједна страна није хтела у своју заједницу.

ГАВРАН И ЛИСИЦА

Гавран уграби месо и седе на неко дрво. Лисица га опази и, желећи да се дочепа меса, приђе и стаде га хвалити како је велики и леп и да му највише доликује да буде краљ птица, а то би без сумње могао бити кад би имао још и глас. Он, пак, желећи да јој докаже да има и глас, загракта што може јаче и испусти месо. Она притрча, дограби месо и рече:

– Мој гавране, све имаш, само још памет да стекнеш.

(Наравоученије за неразумног човека)

КОМАРАЦ И БИК

Комарац је дуго седео на рогу бика. Кад је хтео да се удаљи, упита бика да ли жели да оде. Он му одговори:

– Нити сам осетио кад си дошао, нити ћу осетити ако одеш.

(Ова басна би била поучна за неспособне људе од којих нема ни штете ни користи, били присутни или одсутни.)

МУВЕ

Кад се у некој остави просуо мед, долете муве и почну да га једу, а због његове сласти нису се од њега одвајале. Пошто нису могле да одлете јер су им се ноге залепиле, рекоше:

– Несрећне ли смо, јер настрадамо због краткотрајног уживања.

(Прождрљивост често постаје узрок многих зала.)

КОКОШКА КОЈА НОСИ ЗЛАТНА ЈАЈА

Неки човек имао кокошку која је носила златна јаја. Стога помисли да је у њој гомила злата. Кад је заклао, видео је да је иста као и остале кокошке. Надао се да ће наћи читаво богатство, а био је лишен и оног малог што је имао.

(Треба бити задовољан оним што се има, а избегавати незаситост.)

МАЈМУН И КАМИЛА

На састанку животиња мајмун устане и почне да игра. Пошто се тако прославио, и сви су му то признавали, исто је хтела да учини и завидљива камила. Зато је и она покушала да игра. Пошто је изгледала невероватно ружно, остале животиње се разљуте и отерају је батинама.

(Прича за оне који се из зависти надмећу с бољима, а доцније доживљавају пораз.)

КОРЊАЧА И ОРАО

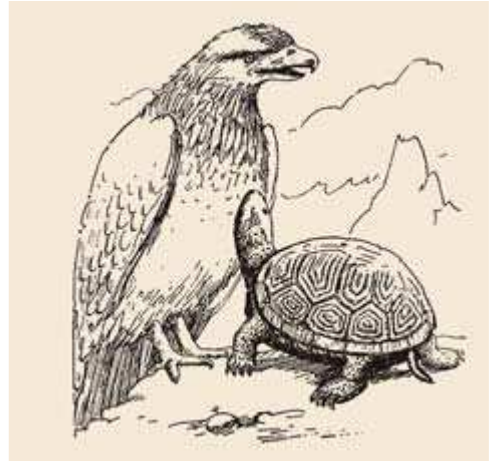
Корњача молила орла да је научи да лети. Иако је одвраћао од тога, јер то не одговара њеној природи, она је остала при својој одлуци. Тада је орао узе у канџе, понесе у висину и пусти. Она падне на неку хридицу и размрска се.

(Басна казује да су многи неодмереним жељама себи наудили јер нису слушали савете паметнијих од себе.)

ЛИСИЦА И ГРОЖЂЕ

Кад је гладна лисица опазила грожђе које је висило на високој лози, пожели да га се дочепа, али није могла. Удаљавајући се, рече самој себи: „Кисело је.”

(Неки људи који не могу да постигну успех због своје слабости, праве се као да то нису ни желели.)

Др Милош Н. Ђурић

Илустровао Павле Васић